

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

І.С. Кравченко, В.П. Кононець

**ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИКИ «ЗЕЛЕНА КІМНАТА»
В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

*Методичні рекомендації
для проведення занять зі слухачами на базі
тренінгового центру «Зелена кімната»
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ*

Дніпро
2018

УДК 351.851
К 772

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ 15.11.2018 р. протокол № 3*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Легеза Є.О. – професор кафедри адміністративного та митного права Університету митної справи та фінансів, доктор юридичних наук, доцент;

Карпеченкова Г.В. – начальник відділу ювенальної превенції Управління превентивної діяльності ГУНП в Дніпропетровській області старший лейтенант поліції.

Кравченко І.С., Кононець В.П.

К 772 Застосування методики «Зелена кімната» в діяльності Національної поліції: Методичні рекомендації для проведення занять зі слухачами на базі тренінгового центру «Зелена кімната» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ / І.С. Кравченко, В.П. Кононець. Дніпро: ДДУВС, 2018. 48 с.

Викладено правові засади, форми та засоби діяльності підрозділів ювенальної превенції поліції превентивної діяльності, особливості діяльності, методику та типові сценарії проведення заняття із застосуванням тренінгового центру «Зелена кімната» на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Для викладачів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, працівників підрозділів ювенальної превенції поліції превентивної діяльності

УДК 351.851

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Правові засади діяльності підрозділів ювенальної превенції поліції превентивної діяльності	6
2. Форми та засоби діяльності підрозділів ювенальної превенції поліції превентивної діяльності	13
3. Особливості діяльності тренінгового центру «Зелена кімната» на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ	18
4. Методика проведення заняття із застосуванням тренінгового центру «Зелена кімната» на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ	43
5. Типові сценарії для проведення заняття із застосуванням тренінгового центру «Зелена кімната» на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ	44

ВСТУП

Сучасне українське суспільство зіткнулося з проблемою участі дітей у різних ситуаціях: вони можуть стати жертвою чи свідком кримінального діяння, їхні батьки можуть розлучатися, і дитині доводиться висловити думку перед суддею або стати учасником процедури ретельного обстеження умов життя. Якщо діти стають учасниками провадження, вони переживають напруження, тривогу, страх, почуття вини та сорому і, як правило, не розуміють мету провадження, не знають юридичних термінів і своїх прав у провадженні, їх лякає незнайома ситуація та люди.

Діти – це особливі учасники провадження через свій розвиток, когнітивні навички, залежність від тих, хто їх виховує, і пережиту жорстокість. Умови і характер провадження також впливають на свідчення дітей, а тому дуже важливим стає планування і підготовка до бесіди з дитиною для того, щоб отримати достовірні відомості, необхідні для розслідування злочину і недопущення повторного травмування дитини.

«Зелена кімната» – це спеціально організована система заходів, що має на меті забезпечити законність, гуманність та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом чи перебуває у контакті із законом.

Основна мета проведення опитування в такій кімнаті – **запобігання повторній травматизації психіки дитини в ході слідчих та процесуальних дій за допомогою спеціальних методик та створення психологічно комфортної атмосфери, так і технічного оснащення, що дозволяє коректно вести відеозапис допиту та в подальшому використовувати його для ведення слідства без здійснення повторних допитів.**

Організація роботи здійснюється на основі індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її вікових та психофізіологічних особливостей. Якщо співробітник поліції вважає, що підліток потребує додаткової допомоги, то запрошується відповідний фахівець – психолог або педагог. У разі виявлення факторів, які негативно впливають на поведінку дитини, фахівцями вносяться пропозиції щодо їх усунення та рекомендації стосовно проведення подальшої профілактичної чи психологічної роботи.

Практика діяльності підрозділів ювенальної превенції свідчить, що діти можуть бути дуже надійними свідками, але за однієї умови – дитину потрібно опитувати професійно і з дружнім до дитини ставленням.

Водночас слід попередити вторинне травмування дитини.

Для підготовки кваліфікованих фахівців ювенальної превенції Національної поліції розроблені представлені методичні рекомендації, які висвітлюють основні засади проведення занять зі слухачами на базі тренінгового центру «Зелена кімната» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. В методичних рекомендаціях безпосередньо досліджені правові засади діяльності підрозділів ювенальної превенції поліції превентивної діяльності, визначені основні форми та засоби діяльності підрозділів ювенальної превенції поліції превентивної діяльності, особливості діяльності тренінгового центру «Зелена кімната» на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Окремо в роботі розроблена методика проведення заняття із застосуванням тренінгового центру «Зелена кімната» на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, а також запропоновані типові сценарії для проведення такого заняття.

Практичне значення методичних рекомендацій «Застосування методики «Зелена кімната» в діяльності Національної поліції» визначають їх теоретико-прикладну спрямованість, а викладені висновки та пропозиції щодо проведення занять зі слухачами на базі тренінгового центру «Зелена кімната» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ можуть бути враховані кафедрами університету під час проведення практичних занять.

Положення і висновки, викладені у роботі, можуть стати практичним порадиником для діяльності працівників Національної поліції України, які у своїй роботі застосовують методику опитування неповнолітніх «Зелена кімната», а також методичною основою запровадження інноваційних форм навчання у Дніпропетровському державному університету внутрішніх справ.

1. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ ПОЛІЦІ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Законодавство, на яке спирається діяльність «Зелених кімнат», є багатограним та комплексним. Воно не обмежується лише Кримінальним, Кримінально-процесуальним, Кримінально-виконавчим кодексами, чи Кодексом України про адміністративні правопорушення, в яких визначаються особливі підходи, норми, процедури, які застосовуються щодо дітей (неповнолітніх) порівняно з дорослими.

До правової основи яка регулює питання роботи ювенальної превенції з дітьми в першу чергу ми відносимо міжнародні правові документи: «Конвенція про права дитини» від 20 листопада 1989 (ратифіковано 27 лютого 1991) в редакції від 20.11.2014.¹; Декларація прав дитини (20.11.1959); Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (ратифіковано 3 квітня 2003 р); Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства; Рекомендація СМ/Рес (2009) 10 про викоренення всіх форм насильства щодо дітей.

Також правову основу становлять Закони України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII; «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III редакція від 20.01.2018², «Про органи та служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 редакція від 09.02.2017³, «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» від 05.03.2009⁴

Невід'ємною частиною нормативно-правового забезпечення розвитку та функціонування «зелених кімнат» є також підзаконні акти – розпорядчі документи Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, спільні накази інструкції міністерств та відомств: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 № 616 «Порядок розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу»; Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та

¹ Конвенція про права дитини» від 20 листопада 1989р. в редакції від 20.11.2014.

² Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III редакція від 20.01.2018

³ Закон України «Про органи та служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 редакція від 09.02.2017

⁴ Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» від 05.03.2009

молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16.01.2004 № 5/34/24/11 «Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення»; Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей і молоді, Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 № 3131/386 «Інструкція щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для молоді й органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів щодо попередження насильства в родині»; Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей і молоді від 27.05.2010 №1480 «Про затвердження Порядку здійснення центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді соціального інспектування сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах; Міжвідомчий наказ від 14.06.2006 № 1983/388/452/221/556/596/106 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах».

Безпосередньо діяльність підрозділів ювенальної превенції регламентована Наказом МВС України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» від 19.12.2017 № 1044.

Україна є однією з держав – співзасновниць Організації Об'єднаних Націй і виступає активною учасницею діяльності усієї системи органів ООН.

Стаття 39 Конвенції ООН «Про права дитини встановлює»⁵, що «держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження, покарання чи збройних конфліктів.

«Права на захист у важких ситуаціях під час процесу відправлення правосуддя» керівних принципів ООН, що стосуються правосуддя з питань, пов'язаних із участю дітей-жертв та свідків злочинів

Ст. 29 передбачає, що фахівцям слід вживати заходів щодо запобігання виникненню важких ситуацій в процесі розшуку, розслідування і переслідування для забезпечення дотримання найкращих інтересів дітей – жертв та свідків злочинів і поваги до їх гідності.

Фахівцям слід проявляти щире ставлення до дітей – жертв та свідків злочинів з метою:

- а) надання підтримки дітям – жертвам та свідкам, включаючи су-

⁵ Конвенція ООН «Про права дитини» від 20.11.1989, редакція від 20.11.2014

провід дитини протягом її участі в процесі відправлення правосуддя, коли це відповідає якнайкращому забезпеченню інтересів дитини;

b) забезпечення визначеності щодо процесу, в тому числі шляхом формування у дітей – жертв та свідків злочинів чіткого уявлення про те, що їх очікує в ході процесу, прагнучи забезпечити максимальний ступінь визначеності. Участь дитини у слуханнях та судовому розгляді слід планувати завчасно і докладати всіх зусиль для забезпечення безперервної підтримки зв'язків між дітьми і фахівцями, з якими вони контактують протягом усього процесу;

c) забезпечення якнайшвидших практично можливих строків судового розгляду, за винятком випадків, коли продовження таких строків відповідає найкращим інтересам дитини. Слід також прискорювати процес розслідування злочинів, з якими пов'язані діти – жертви і свідки, і забезпечити наявність процедур, законів і судових правил, що передбачають прискорений розгляд справ, з якими пов'язані діти – жертви і свідки;

d) застосування процедур, що є дружніми до дітей, у тому числі шляхом забезпечення наявності кімнат для проведення опитувань, призначених спеціально для дітей, створення в тій же місцевості міждисциплінарних служб для дітей-жертв, пристосування судових приміщень до інтересів дітей-свідків, встановлення перерв у процесі дачі дитиною показань, встановлення строків слухань в такий час дня, який відповідає віку та ступеню зрілості дитини, а також створення належної системи повідомлень, що забезпечує виклик дитини в суд тільки в разі необхідності, і прийняття інших заходів, що полегшують процес дачі дитиною показань.

Для України, окрім універсальних стандартів ООН, також актуальними є і регіональні стандарти, зокрема документи Ради Європи.

Одним з документів, в якому найбільш докладно визначаються вимоги до допиту дитини – свідка чи жертви злочинних посягань, є Конвенція Ради Європи № 201 про захист дітей від сексуальної експлуатації та зловживань сексуального характеру⁶, яка була підписана Україною ще у 2007 р., і у 2011 р. внесена на ратифікацію до Верховної Ради України.

Серед основних принципів, на яких базується даний документ – найкращий інтерес дитини, повага до гідності, захист від дискримінації, верховенство закону. І хоча даний документ більше сфокусовано на встановлення стандартів поведіння із дітьми, які перебувають у конфлікті із законом, Керівні принципи містять певні положення щодо дітей

⁶ Конвенція Ради Європи «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» від 25.10.2017 редакція від 20.06.2012

у контакті із законом і стандарти поводження із дітьми – жертвами та свідками злочинів. Так, зокрема, Розділ 6 «Свідчення / заяви дітей» містить положення, що вказують, що опитування дітей з метою отримання інформації та доказів по справі має бути проведено спеціально навченим фахівцем. Таке опитування дітей має проходити у сприятливих умовах, враховуючи вік, зрілість та рівень розуміння обставин дитиною, а також будь-які складнощі у спілкуванні (п. 64).

Розділ 6 Конвенції визначає «Витяг з керівних принципів комітету міністрів ради Європи щодо судочинства, дружнього дитині», що містить наступні основні положення:

Слід сприяти використанню аудіовізуальних заяв дітей-жертв або дітей-свідків злочину, при цьому не порушуючи прав інших сторін оспорювати такі заяви.

Якщо необхідно здійснити більше одного інтерв'ю, бажано, щоб його проводила одна і та сама особа у цілях забезпечення послідовного підходу у якнайкращих інтересах дитини.

Кількість інтерв'ю повинна бути наскільки можливо обмеженою і їхня тривалість повинна бути адаптованою до віку і тривалості концентрації уваги дитини.

Слід уникати, наскільки це можливо, прямих контактів, конфронтації та взаємодії між дитиною-жертвою або дитиною-свідком злочину і підозрюваним, якщо дитина не запитуватиме про зворотне.

Отже, слід зазначити, що дружні до дітей «зелені кімнати» створені з метою проведення опитування (допитів) дітей, які є учасниками в кримінальних справах, в яких вони фігурують як потерпілі чи свідки, в умовах, що мінімізують повторну травматизацію психіки дитини.

«Зелені кімнати» є новим явищем для України. Уперше такий термін з'явився в офіційних документах тільки у 2008 р. Так, у 2008 р. Департаментом кримінальної міліції у справах дітей були видані Методичні рекомендації щодо організації та функціонування «зеленої кімнати» для дітей, які потребують соціально-психологічного захисту.⁷

Відповідно у «зелених кімнатах» має проводитися профілактична робота з дітьми віком від 5 до 18 років таких категорій: бездоглядні і безпритульні; проживають у неблагополучних сім'ях; систематично залишають сім'ї та навчально-виховні заклади; займаються бродяжництвом і жебрацтвом; стали жертвами насильства або самі вчинили домашнє насильство; перебувають на обліку в органах внутрішніх справ; вчинили адміністративні правопорушення; вчинили суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність;

⁷ «Зелені кімнати»: нормативно-правове забезпечення функціонування / К.Б. Левченко, М.В. Євсюкова. Київ, 2012.

звільнені від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру; вчинили злочин; звільнені з місць позбавлення волі; повернулись із спеціальних закладів соціальної реабілітації; схильні до вжиття алкогольних напоїв, наркотичних та психотропних засобів. На жаль, до цього переліку категорій дітей не потрапили діти – жертви та свідки злочинів, особливо сексуального насильства та експлуатації. Методичні рекомендації щодо облаштування таких кімнат були також далекі від міжнародних стандартів і обмежувались лише вимогами щодо кольору стін, шпалер, підлоги, килимового покриття, меблів (повинні бути зеленого кольору), відповідної температури та свіжого повітря, якості звукоізоляції, належного освітлення, наявності підсвічування, кімнатних квітів, іграшок та художньої літератури, відповідного звукового оформлення, наявності м'яких крісел. Також вони містили рекомендацію щодо необхідності організації двох приміщень, відокремлених склом позавізуального спостереження та встановлення відеоапаратури. Ці методичні рекомендації не мали затвердження на рівні наказу чи розпорядження МВС.

З метою ефективного використання «зелених кімнат», що створюються на сьогодні в Україні, для допиту дітей – жертв та/або свідків злочинів, необхідно проаналізувати законодавство України на предмет його готовності до впровадження цих міжнародних стандартів на практиці.

Кримінально-процесуальне законодавство

На сьогодні аналіз чинного кримінально-процесуального законодавства України вказує на те, що законодавець, орієнтуючись на міжнародно-правові норми, забезпечує безпрецедентний захист та розширення прав осіб, що вчинили злочин, тоді як потерпілі від злочинів, зокрема діти – жертви злочинів, залишаються без належної державної допомоги та уваги.

Згідно із чинним КПК України допит дитини як на стадії досудового слідства, так і на стадії судового розгляду справи (КПК), у ході якого всі учасники процесу, а також суд та прокурор мають можливість ставити питання свідкові чи потерпілому.

Згідно з чинним КПК України особою, що проводить допит дитини на стадії досудового слідства, виступає слідчий, а на стадії судового розгляду справи – суд. Це не виключає права слідчого або суду доручити особам, які долучаються до проведення допиту, поставити перед свідком чи потерпілим низку запитань.

Відповідно до ст. 226 КПК України, при допиті неповнолітнього у віці до 14 років, а на розсуд слідчого чи суду – й у віці від 14 до 16 ро-

ків, викликається педагог, а при необхідності – лікар, батьки чи інші законні представники неповнолітнього.

При аналізі цього положення виникає запитання. Дитиною вважається особа до 18 років, чому ж тоді законодавець встановлює обов'язкову участь педагога при допиті дитини до 14 років, а на розсуд слідчого – до 16 років. Фактично, діти у віці від 16 до 18 років позбавляються законом права на присутність педагога або лікаря, батьків чи інших законних представників під час допиту як свідків.

Педагог виступає в даному випадку як спеціаліст. Слід підкреслити, що законодавство України не виключає можливість залучення до участі в допиті неповнолітнього свідка разом з педагогом, лікарем та іншими передбаченими КПК України особами, спеціаліста – фахівця в галузі загальної психології та дитячої психології, проте і не вимагає участі такої особи при допиті дитини.

Разом з тим, доречно вказати на ст. 21 «Психологічна служба в системі освіти» Закону України «Про освіту», згідно з якою психологічне забезпечення навчально-виховного процесу в навчальних закладах здійснюють практичні психологи. За своїм статусом практичні психологи належать до педагогічних працівників. Це означає, що на сьогодні слідчий та суддя можуть залучати саме шкільного психолога до допиту під час досудового або судового слідства, а не будь-якого педагога, не порушуючи закон, оскільки шкільні психологи за своїм статусом прирівнюються до педагогічних працівників. Проте такий стан справ необхідно розглядати як тимчасовий, доки не буде прийнято новий Кримінально-процесуальний кодекс України, в якому чітко має бути закріплено обов'язкова участь психолога на всіх етапах судочинства за участі дитини.

Адміністративне законодавство

Кодекс України про адміністративні правопорушення не містить спеціальних статей, які б стосувалися прав дітей - свідків та/або жертв правопорушень. Натомість Кодексом визначена відповідальність дітей, які скоїли правопорушення, та визначені заходи впливу щодо них.

Стаття 13. До осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, передбачені статтею 24-1 цього Кодексу.

У разі вчинення особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років адміністративних правопорушень, передбачених статтями 44, 51, 121-127, частинами першою, другою і третьою статті 130, статтею 139, частиною другою статті 156, статтями 173, 174, 185, 190-195 цього Кодексу, вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних

підставах. З урахуванням характеру вчиненого правопорушення та особи правопорушника до зазначених осіб (за винятком осіб, які вчинили правопорушення, передбачені статтею 185) можуть бути застосовані заходи впливу, передбачені статтею 24-1 цього Кодексу.

Сімейне законодавство

Сімейний кодекс містить прогресивну ст. 171, положення якої наближають національне законодавство до міжнародних та регіональних стандартів. Міжнародні та європейські стандарти зобов'язують Україну забезпечити дитині право вільно висловлювати свої погляди з усіх питань, що її стосуються, і цим поглядам має приділятися належна увага. З цією метою дитині надається право бути заслуханою під час будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що стосується дитини, безпосередньо або через представника у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

Відомче законодавство

Відповідно до Наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» від 19.12.2017 № 1044

Підрозділи ювенальної превенції під час здійснення своїх повноважень взаємодіють з органами і підрозділами поліції, органами державної влади, міжнародними і громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування та об'єднаними територіальними громадами відповідно до законодавства України.

2. ФОРМИ ТА ЗАСОБИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ ПОЛІЦІЇ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Департамент превентивної діяльності Національної поліції у межах компетенції реалізує державну політику у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку, безпеки дорожнього руху, організації роботи дозвільної системи, ювенальної превенції, превентивної та профілактичної діяльності, запобігання та припинення домашнього насильства, організовує діяльність спеціальних підрозділів поліції та відділу по забезпеченню прав людини.

В структуру Департаменту превентивної діяльності Національної поліції входить Управління превентивної діяльності ГУНП (УНП) на місцях. Структурними частинами Управління превентивної діяльності є такі відділи:

- відділ аналізу та організації діяльності груп реагування;
- відділ охорони публічного порядку;
- відділ дільничних офіцерів поліції;
- відділ ювенальної превенції;
- відділ контролю за обігом зброї у сфері дозвільної системи.

Отже, ювенальна превенція, як один із структурних підрозділів організовує і контролює у межах компетенції, виконання підрозділами Законів України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей", "Про Національну поліцію", "Про запобігання та протидію домашньому насильству", "Про державну таємницю", "Про оперативно-розшукову діяльність" та інших законів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів з питань профілактики правопорушень, боротьби зі злочинністю в дитячому середовищі;

Підрозділи ювенальної превенції забезпечують в порядку, установленому нормативно-правовими актами МВС, разом з головними управліннями, управліннями МВС України ефективність діяльності визначених напрямків, щодо здійснення профілактики адміністративних і кримінальних правопорушень серед дітей, захист дітей від посягань та жорстокого поводження щодо них залучаючи інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування у межах їх компетенції.

Визначимо основні напрями діяльності ювенальної превенції. Їх можна окреслити таким чином:

- організація та проведення профілактичної роботи щодо попере-

дження негативним явищам серед дітей;

- виявлення та притягнення до відповідальності дорослих осіб, які вчиняють відносно неповнолітніх протиправні дії;
- розкриття злочинів, вчинених неповнолітніми та відносно них;
- розшук дітей, що зникли безвісти, самовільно залишили сім'ю чи навчально-виховні заклади.

Окремим напрямком діяльності підрозділів ювенальної превенції є розшук тих неповнолітніх, які залишили місце проживання або навчання. Залишені без нагляду діти часто стають жертвами протиправної діяльності дорослих осіб. Зазначена проблема залишається актуальною, і для її вирішення сьогодні необхідно привернути увагу всього суспільства. З метою більш ефективного проведення розшуку дітей МВС України взаємодіє із засобами масової інформації. Повідомлення про розшук безвісти зниклих дітей, а також їх фотографії постійно публікуються у відомчих газетах МВС України «Іменем Закону», «Моменти», «Кримінальна хроніка» та центральних газетах «Сьогодні», «Факты», «Жизнь». Також налагоджено взаємодію з телевізійними програмами «Увага, розшук!» («Магнолія-ТВ», телеканал «1-й Національний») та «Жди меня» (телеканал «Інтер»). До того ж інформація надається для розміщення у рубриці «Розшук» на веб-сайті МВС України і окремо — у відповідних рубриках веб-сайтів ГУМВС-УМВС.

Основними завданнями підрозділів ювенальної превенції є:

профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення;

ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики;

участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення;

вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поведінню з дітьми;

вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб;

провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти.

Основними повноваженнями підрозділів ювенальної превенції є:
планування і реалізація профілактичних заходів у дитячому середовищі щодо попередження негативних явищ серед дітей;

контроль за дотриманням суб'єктами підприємницької діяльності вимог законодавства щодо заборони продажу неповнолітнім особам алкогольних, слабоалкогольних напоїв і тютюнових виробів, а також щодо дотримання обмежень перебування дітей у нічний час у закладах, в яких провадиться діяльність у сфері розваг, та закладах громадського харчування;

вжиття заходів для запобігання і припинення стосовно дитини будь-яких протиправних діянь;

притягнення до адміністративної відповідальності дітей віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, а також батьків або осіб, що їх замінюють, які не виконують передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей;

унесення до підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності обов'язкових для розгляду подань про необхідність усунення причин та умов, що призводять до вчинення дітьми адміністративних і кримінальних правопорушень;

участь у профілактичних заходах щодо запобігання дитячій бездоглядності та правопорушенням серед дітей;

сприяння у межах компетенції веденню обліку дітей шкільного віку відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 684 «Про затвердження Порядку ведення обліку дітей шкільного віку та учнів»;

затримування і тримання не більше 8 годин у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей, які залишилися без нагляду, на період до передання їх батькам, законним представникам або до влаштування їх до закладів відповідно до законодавства. Інформація про дитину в обов'язковому порядку вноситься до журналу обліку доставлених, відвідувачів та запрошених відповідного органу поліції із зазначенням часу доставлення та вибуття;

проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід з дітьми та їх батьками, законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які сприяли вчиненню адміністративного чи кримінального правопорушення дитиною;

відвідування дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, за місцем їх проживання разом із службою у справах дітей для з'ясування умов проживання;

виклик дітей та їх батьків, інших законних представників під час

провадження у справі про адміністративне правопорушення, учинене дитиною;

залучення дітей до участі в просвітницько-профілактичних чи корекційних програмах;

інформування відповідних місцевих органів державної влади щодо батьків, інших законних представників, які не виконують обов'язки щодо виховання дітей, жорстоко з ними поводяться чи вчиняють стосовно дітей домашнє насильство;

ініціювання перед службами у справах дітей, відділами охорони здоров'я місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування питання про направлення дитини до відповідного закладу для надання необхідної медичної, психологічної допомоги;

участь у судовому розгляді за участю неповнолітнього обвинуваченого відповідно до статей 496, 500 Кримінального процесуального кодексу України;

вжиття заходів індивідуальної профілактики з дітьми, схильними до вчинення правопорушень.

Поліцейські підрозділів ювенальної превенції здійснюють такі заходи індивідуальної профілактики з дітьми, які перебувають на профілактичному обліку в поліції:

проводять ознайомлювальні, попереджувальні і виховні бесіди з дитиною за місцем проживання, навчання або роботи не рідше одного разу на місяць;

проводять ознайомлювальні, попереджувальні бесіди з батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення;

складають план заходів з індивідуальної профілактики на основі вивчення матеріалів характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини;

відвідують за місцем проживання дитину для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень;

вживають інших профілактичних заходів, передбачених законодавством.

Поліцейські підрозділів ювенальної превенції уживають заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству в межах Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Повноваження поліцейських підрозділів ювенальної превенції у сфері запобігання та протидії домашньому насильству поширюються на

випадки, коли особа, яка вчинила домашнє насильство, або особа, яка зазнала домашнього насильства чи стала свідком (очевидцем) такого насильства, не досягла 18-річного віку:

виявляють факти домашнього насильства, вчиненого дітьми і стосовно дітей, та реагують на них в порядку, визначеному законодавством;

приймають і розглядають заяви та повідомлення про факти домашнього насильства, вчиненого дітьми та стосовно дітей, вживають заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим особам; виносять термінові заборонні приписи стосовно кривдників;

вживають заходів щодо взяття на профілактичний облік та проведення профілактичної роботи з дітьми-кривдниками;

здійснюють контроль за виконанням дітьми-кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії;

інформують постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;

взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, в порядку, визначеному законодавством;

здійснюють повноваження у сфері запобігання та протидії домашньому насильству з урахуванням міжнародних стандартів реагування правоохоронних органів на випадки домашнього насильства та оцінки ризиків.

Підрозділи ювенальної превенції взаємодіють з іншими уповноваженими органами та підрозділами Національної поліції України, органами державної влади й органами місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, міжнародними та громадськими організаціями за напрямками:

1) профілактика правопорушень у дитячому середовищі, протидія домашньому насильству та дитячій бездоглядності;

2) забезпечення прав та інтересів дітей;

3) упровадження кращих міжнародних методик та практик роботи з дітьми, які перебувають у конфлікті із законом, та дітьми, які потерпіли внаслідок протиправних діянь, у тому числі реалізація спільних проєктів щодо профілактики правопорушень серед дітей;

4) підвищення професійного рівня, набуття знань, вмінь і навичок шляхом участі в семінарах, тренінгах та інших практичних і теоретичних заходах.

Така взаємодія здійснюється на засадах партнерства і спрямована на задоволення потреб територіальних громад та виконання завдань, покладених на підрозділи ювенальної превенції.

3. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТРЕНІНГОВОГО ЦЕНТРУ «ЗЕЛЕНА КІМНАТА» НА БАЗІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Керівні принципи ООН з питань правосуддя у справах, пов'язаних із участю дітей – жертв та свідків злочинів проголошують право дітей на:

застосування процедур, що є дружніми до дітей, у тому числі шляхом забезпечення наявності кімнат для проведення опитувань, призначених спеціально для дітей, створення в тій же місцевості міждисциплінарних служб для дітей-жертв, пристосування судових приміщень до інтересів дітей-свідків, встановлення перерв у процесі дачі дитиною показань, встановлення строків слухань у такий час дня, який відповідає віку та ступеню зрілості дитини, а також створення належної системи повідомлень, що забезпечує виклик дитини в суд тільки в разі необхідності, і прийняття інших заходів, що полегшують процес дачі дитиною показань.

Основна мета та завдання «зеленої кімнати»

Основна мета та підстави для створення і функціонування «зеленої кімнати» для дітей полягають у соціальному та правовому захисті дітей і виявленні та документуванні злочинної діяльності, спрямованої на дітей чи за участю дітей. «Зелена кімната» може також використовуватися для проведення заходів щодо психологічної профілактики та корекції відхилень у поведінці дітей, виявлення та усунення причин і умов, що сприяють учиненню дітьми злочинів і правопорушень.

Організація роботи здійснюється на основі індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її віку та ступеня розвитку. Якщо співробітник кримінальної міліції у справах дітей помітить, що підліток потребує додаткової допомоги, то запрошується відповідний фахівець – психолог або педагог. У разі виявлення факторів, які негативно впливають на поведінку дитини, фахівцями вносяться пропозиції щодо їх усунення та рекомендації стосовно проведення подальшої профілактичної чи психологічної роботи.

«Зелена кімната» допомагає дітям відчутти затишну, доброзичливу атмосферу, сприяє відкритому спілкуванню з дорослими. Як показала практика, діти в таких кімнатах краще ідуть на контакт.

Основними завданнями «зелених кімнат» є:

а) збір доказового матеріалу про злочин чи правопорушення, в

- яких дитина стала жертвою чи свідком злочину або правопорушником;
- б) робота з адаптації дитини після скоєння над нею насильства;
 - в) поновлення психоемоційного статусу дитини, яка перебуває в стресовому стані внаслідок конфліктної, аварійної чи іншої екстремальної ситуації;
 - г) блокування гострих стресових реакцій у дитини;
 - г) попередження психоемоційного навантаження у дитини, пом'якшення впливу психотравмуючих ситуацій та психофізичних навантажень;
 - д) усунення фізичного дискомфорту та емоційної напруги, нормалізація процесу життєдіяльності;
 - е) короткотермінова чи довготермінова психокорекція;
 - є) психологічна допомога особам, схильним до різних видів залежностей;
 - ж) психологічні консультування з рекорегування взаємовідносин в родині, навчальних закладах, у дитячому колективі;
 - з) попередження, профілактика, корекція негативних наслідків відхилення в поведінці та психологічної деформації дітей, схильних до скоєння правопорушень і злочинів;
 - и) допомога дитині зрозуміти й усвідомити причини її поганого пристосування до реальності, і надання допомоги в адаптації та побудові більш реалістичної комунікації.

Категорії дітей, з якими працюють у «зелених кімнатах»

Враховуючи багатофункціональність та численність основних завдань «зелених кімнат», їх можливості в роботі з надання дітям необхідної допомоги та підтримки щодо поновлення їхніх прав та в кращих інтересах дитини, можна визначити основні категорії дітей, з якими слід працювати в «зелених кімнатах». Це такі категорії:

- 1) діти, що потрапили в кризову ситуацію;
- 2) діти, які стали жертвою насильства: фізичного, сексуального, психологічного, економічного;
- 3) діти, які постраждали від торгівлі людьми;
- 4) діти, які стали жертвою чи свідком злочину;
- 5) діти з відхиленням в поведінці;
- 6) діти, які вчинили злочин чи правопорушення;
- 7) діти з неблагополучних родин;
- 8) бездоглядні діти; діти без постійного місця проживання; діти, які займаються жебрацтво або бродяжництвом;
- 9) діти, що перебувають на обліках кримінальної міліції у справах

дітей (звільнені з місць позбавлення волі; які повернулись із загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації; засуджені до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; обвинувачені у вчиненні злочинів і не взяті під варту в період досудового слідства; що вчинили суспільнонебезпечні діяння до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність; звільнені від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру);

10) діти, які систематично покидають навчально-виховні заклади; діти, віком до 18 років, які систематично залишають сім'ю, а також діти, покинуті батьками та опікунами;

11) діти, які систематично вживають спиртні напої або практикують немедичне вживання наркотичних засобів;

12) діти, котрі скоїли правопорушення, за яке настає адміністративна відповідальність, до досягнення віку, з якого настає адміністративна відповідальність, у випадках, коли їх особа не встановлена чи якщо вони не мають місця проживання чи перебування.

У «зелених кімнатах» не можуть знаходитись діти: у стані алкогольного, наркотичного та іншого сп'яніння; психічно хворі із вираженими симптомами захворювання.

Основні вимоги до розмірів кімнати, її інтер'єру, меблів та облаштування

«Зелена кімната» для дітей – це дві суміжні кімнати:

- терапевтичний зал, в якому безпосередньо з дитиною працюють працівник ювенальної превенції, психолог, залучені фахівці із педіатрії, дитячої гінекології, психіатрії, педагогіки тощо;
- робоче приміщення для працівників ювенальної превенції та залучених спеціалістів, з якого ведеться спостереження за поведінкою дітей (кімната для спостереження).

Між двома кімнатами повинно бути скло поза спостереження та вмонтована відеоапаратура.

Терапевтичний зал

При облаштуванні терапевтичного залу повинні бути дотримані основні стандарти.

Є декілька основних вимог до оформлення терапевтичного залу:

1. Передусім, атмосфера кімнати повинна бути затишною. Кімната має розташовуватись у тихому місці, ізольованому від шуму вулиці, розмов, які ведуться в коридорі або в сусідніх кімнатах. Чуючи голоси, які доливають із-за дверей чи з-за стіни, дитина може побоюватись, що її

конфіденційні свідчення почує хтось сторонній ззовні. У кімнаті не повинно бути телефону, який будь-якої хвилини може задзвонити.

Також неприпустимо, щоб до кімнати під час опитування заходили чужі люди. Це порушує в дитини відчуття безпеки і приватності, викликає втрату концентрації, може спровокувати відмову від контакту і ускладнити продовження надання свідчень.

2. Терапевтичний зал повинен бути світлим та теплим. Зразкова кімната – це освітлене приміщення зі шторами на вікнах. Відповідна кімнатна температура і хороша вентиляція також важливі для сконцентрованості дитини і спеціалістів, які працюють з нею.

3. Необхідна атмосфера конфіденційності, оскільки дитина прибула сюди розповісти про речі, які викликають сором, страх і дуже часто становлять глибоко приховану таємницю.

Терапевтичний зал «зеленої кімнати»:

- обладнаний відповідно до потреб дитини і забезпечує фізичну та емоційну безпеку для дитини під час інтерв'ю;
- пофарбований у заспокійливі кольори;
- відповідний до потреб як старших, так і маленьких дітей;
- комфортний (столи та стільці, диван чи крісло, м'який килим);
- обладнаний матеріалами та пристосуваннями, корисними для збору інформації від дитини (кольорові олівці, папір, анатомічні ляльки тощо).

Обстановка в приміщенні повинна заспокоювати дитину, налаштовувати її на довірливу розмову з спеціалістом.

4. Створення умов безпеки та інтимності. Діти краще концентруються в малих кімнатах. Невеликий простір краще забезпечує почуття безпеки та інтимності, створює відчуття контролю над ситуацією. У великих приміщеннях дитина може почуватися загубленою, а її увагу більшою мірою привертатиме оточення, а не запитання, які ставляться. Стіни в теплих пастельних тонах створюють почуття безпеки, роблять можливою більш чітку фіксацію того, що відбувається.

5. Ніщо не повинно нагадувати дитині про трагедію, яка з нею трапилась. У кімнаті не повинно бути плакатів та брошур, пов'язаних із темою насильства, ображення дітей, їх сексуального використання, оскільки вони можуть викликати стрес у дитини. В обстановці й оформленні кімнати не може бути нічого, що могло б асоціюватися з травматичною подією, насильством, сексуальним використанням тощо.

6. Атмосфера спокою – основа проведення успішної роботи з дитиною, тому варто уникати декорацій, які могли б викликати неспокій або агресію. Хороший інтер'єр має бути лише фоном для проведення розмови. Але це не означає, що в ньому мають бути повністю відсутні

декоративні елементи. Навпаки, використовуючи в інтер'єрі дитячі малюнки або прості візерунки на стінах, можна посилити в дитини почуття безпеки – так дитина дізнається, що інші діти теж були в цій кімнаті і переживали складні ситуації, пов'язані з спогадами про неприємні події. Елементи, які свідчать про перебування тут інших дітей, дуже важливі, але стіни варто декорувати помірно, бо надлишок декоративних елементів може відволікати увагу дитини і розпорозувати її.

7. Робота з дитиною передбачає безпосередню присутність тільки однієї дорослої особи, яка опитує дитину. Інші беруть участь в опитуванні з іншої робочої кімнати. Через допоміжну апаратуру вони можуть ставити додаткові запитання, спілкуючись із спеціалістом, який присутній безпосередньо біля дитини. Таке вирішення ідеальне з точки зору забезпечення спокою дитини і значно підвищує якість її свідчень. Опитування в присутності однієї, максимум двох дорослих людей, як правило, найефективніше.

8. Дотримання техніки безпеки. Безпека дітей, особливо найменших, вимагає, щоб розетки в кімнаті були закриті і щоб у доступних для малюків місцях не було небезпечних предметів, наприклад, тих, що легко б'ються. Обов'язково в кімнаті мають бути гігієнічні серветки, питна вода та аптечка.

9. Дитина не повинна в жодному разі зустрічатися із звинуваченням у вчиненні злочину, що розслідується. Якщо необхідно провести впізнання підозрюваних, це може бути зроблене тільки через скло позавізуального спостереження. Якщо дитина побачить виконавця злочину безпосередньо, шанси отримання достовірної інформації значно зменшаться.

10. Прості, зручні і пристосовані до віку дитини меблі забезпечують комфорт у цьому особливому місці. Це може бути вирішальним в успішності проведення роботи. Підліток, якого посадять за маленький столик, може почувати себе приниженим або таким, якого всерйоз не сприймають. Така ситуація ускладнює процес опитування і може спровокувати «блокування» підлітка. Облаштування приміщення повинно складатися з двох комплектів стільців і столиків різної висоти.

Облаштування кімнати м'яким кріслом чи диваном дає дитині можливість вибору місця для сидіння. Така банальна можливість вибору перед початком розмови посилює в дитини почуття її важливості і додає трохи сміливості. Плануючи розміщення меблів, варто в міру можливостей взяти до уваги те, щоб місце, яке дитина може обирати для сидіння, було розташоване навпроти дверей. Це забезпечує дитині почуття певного контролю над ситуацією – дитина може спостерігати, чи хтось заходить до кімнати. Деякі маленькі діти відчуваються найбільш комфортно, коли сидять на підлозі – для цього необхідний маленький килимок

або килимове покриття, що одночасно утеплює приміщення.

У такій особливій ситуації людина, що веде опитування, також сідає на підлогу, щоб бути на тому ж зоровому рівні, що й дитина. В деяких кімнатах є столи зі скляною поверхнею, що дозволяє спостерігати і фіксувати рухи тіла дитини – наприклад, рухи ніг, що може бути важливим при аналізі невербальних реакцій дитини. Але треба брати до уваги, що звук постукування крейди (чи інших предметів) по скляній поверхні може позначитися на якості аудіозапису.

Оформлення інтер'єру. Матеріали, що найчастіше використовуються у зразкових кімнатах для опитування дітей, – це натуральне дерево і тканини. Вони краще допомагають зробити інтер'єр теплішим, забезпечити атмосферу інтимності і «домашності», ніж метал чи пластик. Діти потребують часу, щоб освоїтись у новому просторі – чим багатшим буде облаштування кімнати, тим довше дитина буде залишатись дезорієнтованою і розгубленою. При формуванні середовища з метою терапевтичного ефекту доцільно використовувати керамічні композиції, акваріуми та інші доповнення, щоб інтер'єр приміщення підвищував психологічну комфортність дітей. Загальний інтер'єр «зеленої кімнати»: меблі (дивани, крісла), килимове покриття, шпалери на стінах – усе в зелених тонах. Різноманітні іграшки та художня дитяча література. Головна вимога при цьому – використання спокійних або нейтральних кольорових тонів, що не викликають зайвого подразнення. Різноманітні деталі інтер'єру повинні гармоніювати між собою за кольором.

Отже, як підсумок, для зняття напруги в залученої до слідчих дій дитини необхідно при обладнанні «зеленої кімнати» дотримуватися таких вимог:

- наявність належної звукоізоляції приміщення;
- забезпечення мікроклімату (постійна температура і свіже повітря) за рахунок наявності витяжки і кондиціонерів;
- достатня кількість зручних м'яких місць для сидіння (диван, крісла з високими спинками, що дозволяють приймати розслаблену позу);
- належне освітлення;
- естетичне оформлення «зеленої кімнати» (наявність кімнатних квітів, різноманітних дитячих іграшок і т.ін.).

Обстановка у приміщенні повинна заспокоювати дитину, налаштувати її на довірливу розмову з спеціалістом.

Допоміжні засоби

Облаштування терапевтичного залу передбачає наявність у ньому паперу для малювання, крейди, олівців і фломастерів (у них є значна перевага над крейдою – вони не кришаться) – дуже часто вони виявля-

ються найважливішим знаряддям у спілкуванні між дитиною та особою, що веде опитування. Малювання – це природна і добре знайома дітям дія. У першій фазі опитування, тобто зав'язуванні контакту з дитиною, коли вона щойно знайомиться з чужими для неї людьми, можна попросити її намалювати щось на папері (це стосується лише молодших дітей). Малювання чи бездумне водіння крейдою може полегшити дитині розповідь про пережиту травму. Іноді те, чого вона не може виразити словами, легше представити на малюнку (наприклад, предмет або місце злочину). Трапляється, що таким чином може бути здобута важлива інформація, наприклад, про деталі одягу, що може допомогти в ідентифікації злочинця.

Комунікаційна допомога, яку необхідно мати в центрі інтерв'ювання, включає:

1) Детальні анатомічні малюнки людей (жіночої та чоловічої статі)

- для сором'язливих/ збентежених дітей,
- для маленьких дітей.

Іноді діти не можуть чи не хочуть говорити, але ручкою «розказати», що з ними відбулось за допомогою малюнку.

2) Олівці, фарби та папір для письмового описання/малювання про насильство.

3) «Обличчя почуттів» для малих дітей для звіту про їх почуття (злість, щастя, страх, тощо).

4) Іграшку-телефон, щоб дитина могла говорити. Це інструмент, що може допомогти розмові з маленькими дітьми. Можна застосовувати і інші подібні засоби, такі як м'які іграшки, шкатулки «для секретів» тощо.

5) Анатомічні ляльки (хлопчик та дівчинка).

Подібну до крейди функцію виконує будиночок для ляльок, за допомогою якого дитина може описати місце, де було скоєно злочин. Працюючи з дітьми з розумовими відхиленнями, іноді використовуються малюнки облич, які представляють різні емоції, щоб визначити ставлення дитини до тих чи інших осіб. Іноді дуже допомагають схеми людських фігур. На них дитина може зазначати і називати частини тіла, зокрема й інтимні, що має ключове значення для розуміння лексики, якою вона користується. У комунікації з дитиною допомагають також іграшки. Дитині варто дозволити прийти з власним ведмедиком чи лялькою, але важливо, щоб це не була іграшка з шумовими ефектами, наприклад, машина швидкої допомоги, оскільки вона буде заважати розмові. Іграшка, яку можна стискати, обіймати чи гладити, займає дитині руки і допомагає концентруватися. Дитина може розповісти свою історію іграшці, якщо для неї це буде найбільш комфортним рішенням.

Робоча кімната для працівників ювенальної превенції та залучених спеціалістів

Кімната, де проводять роботу з дитиною, має камерний характер, а робоча кімната, чи кімната спостереження, має бути пристосована для більшої кількості людей, які мають право там перебувати. Важливо, щоб ця кімната була просторою. Один із способів з'єднання терапевтичного залу (кімнати опитування) з робочою кімнатою для працівників ювенальної превенції – скло позавізуального спостереження, яке дозволяє людям, що сидять у сусідній кімнаті, бачити, що відбувається під час опитування, без впливу на дитину.

У робочій кімнаті спостереження, крім стола і стільців, монтується технічне обладнання, яке дозволяє дивитися, як проходить опитування: монітор, підсилювач, обладнання для відео- та аудіозапису. Таким чином на моніторі можна бачити зображення з камери, яка веде запис, і чути хід опитування.

Робоче приміщення «зеленої кімнати» має бути обладнане:

- камерою/ми для запису інтерв'ю (всю кімнату, поведінку дитини та її реакції);
- апаратурою для аудіо- та відеозапису (VHS + DVD);
- мікрофонами в кімнаті, де спостерігають проведення інтерв'ю;
- навушниками для психолога (судді).

Важливо визначити правила комунікації між терапевтичним залом (кімнатою опитування) і робочою кімнатою для працівників ювенальної превенції та інших спеціалістів. На практиці використовують два основних методи комунікації. За першим спеціаліст, який веде опитування, під час перерви в розмові, виходить до залу спостереження і консультується з особами, які знаходяться там. Таким чином він переконується, що не упустив жодного важливого питання. Інші теж можуть таким чином передати свої запитання дитині. Але цей метод, який передбачає стукання в двері, виходи і повернення, порушує концентрацію і перебіг розмови. Оптимальне рішення – радіозв'язок між двома кімнатами, причому в залі спостереження знаходиться мікрофон, а спеціаліст, який веде опитування, вдягає на вухо навушник. У такому разі люди, які спостерігають за опитуванням, можуть під час розмови ставити свої запитання.

Використання технічних засобів

Відеоапаратура, як правило, викликає зацікавлення дітей, які заходять до кімнати для опитування. Тому вона не повинна бути надто помітною, хоча приховувати її за будь-яку ціну теж не варто. Дитині обов'язково треба сказати, що розмова з нею буде записуватись, і пояс-

нити причини цієї ситуації, повідомити, хто матиме доступ до касети, і відповісти на всі можливі питання. Не треба обманювати дитину, казати, що це не камера або що вона не працює. Якщо пізніше виявиться, що насправді опитування було записане, дитина може втратити довіру до дорослих і відчувати себе обманутою. Треба запевнити дитину, що цей матеріал ніколи не покажуть по телевізору і ніхто небажаний його не побачить. На практиці дитина спочатку цікавиться мікрофонами і камерою, а потім швидко звикає до присутності апаратури в кімнаті і забуває про неї.

У деяких кімнатах опитування встановлюють дві камери, одну широкоформатну, яка охоплює всю кімнату, і другу, націлену на дитину, середнього плану. Якщо використовується одна камера, необхідно, щоб вона охоплювала широкий план, що має особливе значення при опитуванні маленьких, дуже рухливих дітей та у випадках, коли дитина часто змінює місце сидіння. Можливий також запис опитування через віденське дзеркало – але це гірше рішення. Тоді варто пам'ятати про приглушення світла в залі спостереження, де знаходиться камера, щоб звести до мінімуму відображення у склі.

Мікрофони мають бути достатньо чутливими, щоб вони могли вловлювати шепіт дитини. Найкраще рішення – мікрофони, які монтуються на стіну чи стелю, вони особливо ефективні у звукоізованих кімнатах.

Правильне опитування, записане на диск чи касету, – це важливий доказ, який є ефективнішим, ніж зачитаний протокол запису свідчень. Невербальні сигнали та емоційні реакції в більшості випадків не ослаблюють, а посилюють правдивість свідчень. Запис розвіює сумніви, які могли б з'явитися при інтерпретації заданих питань – бо ми точно бачимо, як були сформульовані питання. Це дозволяє відкинути звинувачення захисників звинуваченого в тому, що дитині ставилися питання, які передбачали певну відповідь. Також не можна оминати впливу, який має сам процес запису на людину, що веде опитування. Практика показує, що така ситуація дисциплінує особу, яка ставить питання. Вона турбується про те, щоб використовувати правильні техніки і не допускати помилок, а це покращує якість доказового матеріалу.

Відеозапис опитування може зменшити можливість відмов від свідчень свідка-жертви, що нерідко трапляється під тиском оточення.

Великою перевагою цього методу є редукція кількості опитувань, в яких дитина має брати участь. У разі виникнення якихось сумнівів щодо свідчень дитини, касету можна показати спеціалісту, який дасть свою оцінку. Тому одна з основних переваг використання відеозапису – це позбавлення дитини необхідності повторного переживання розмови

про болісні події. Трапляється, що дитину опитували тільки раз, але багато разів направляли на розмови з психологом та суддею, де знову, іноді через кілька років після події, їй доводилося повертатися до неприємних спогадів. Відеозапис дозволить уникнути необхідності повторних викликів дитини представниками правоохоронних органів.

Скло позавізуального спостереження, яке розташоване між терапевтичним залом та приміщенням для працівників ювенальної превенції, забезпечує проведення відповідної роботи з дитиною не тільки фахівцем, який безпосередньо працює з дитиною в терапевтичному залі, а й інших осіб, що перебувають у приміщенні для працівника ювенальної превенції. Завдяки вказаному склу можна спостерігати за поведінкою дитини, відслідковувати, як вона реагує на запитання.

Підліток спілкується не з групою працівників, а лише з однією людиною, в той час як решта спеціалістів може непомітно спостерігати за ходом опитування, через спеціальну систему спілкування ставити уточнюючі питання та фіксувати бесіду за допомогою технічних засобів.

Використання технічних засобів у роботі «зеленої кімнати» найменше травмуватиме дитячу психіку та сприятиме якнайскорішому встановленню особи зловмисника, причин і умов, що сприяли негативним явищам, вчиненню правопорушення.

На сьогодні законодавство України дозволяє таку відео- та аудіофіксацію слідчих дій. У тому числі й допиту дитини-потерпілої чи свідка.

Згідно з чинним законодавством, відео- або звукофіксація не є обов'язковою. Новий Кримінально-процесуальний кодекс містить пропозицію щодо вдосконалення цього положення, особливо в аспекті фіксації допиту дітей. Це значно наблизить законодавство України до міжнародних стандартів щодо захисту прав дітей – жертв та свідків злочинів.

Щоб провести допит дитини, необхідно мати досвід спілкування з дітьми та розуміти дитячу психологію. Також необхідно мати навички критичного мислення, а для спілкування використовувати слова й аргументи зрозумілі та переконливі. Важливо бути добре підготовленим до всіх можливих реакцій та відповідей на поставлені запитання і не губитись у певних ситуаціях.

Як побудувати допит дитини: етапи опитування

Допит дітей потребує ретельної та ґрунтовної підготовки. Необхідно завчасно з'ясувати вікові та індивідуально-типологічні особливості дитини, соціальну ситуацію її розвитку, визначитися щодо участі в

процесі законних представників дитини. Слід відзначити, що найсуттєвішими є вік та особливості розвитку дитини. Для цього потрібно поспілкуватися з батьками, сусідами, іншими людьми місцем проживання дитини (вихователями, медичними та соціальними працівниками), які можуть надати інформацію про сім'ю та стосунки, що в ній склалися, отримати та узагальнити незалежні характеристики. Інакше кажучи, потрібно чітко розуміти, де саме і в чийй присутності буде проходити спілкування; з ким і про що буде говорити дідзнавач.

Допит дитини має відбуватися в кілька етапів.

Етап I

Збирання історії та фактів. Перед допитом важливо зібрати якомога більше відомостей про ситуацію насильства над дитиною.

Тому до проведення допиту необхідно мати такі дані:

1. Що і коли було повідомлено стосовно випадку?
2. Які заходи були вжиті після виявлення факту насильства?
3. Чи допитували дитину раніше? Якщо так, варто ознайомитись із протоколом чи відеозаписом інтерв'ю.
4. Чи проводилася з дитиною робота з її реабілітації? Яка?

Також необхідно з'ясувати стосунки дитини з членами сім'ї та близьким оточенням. Окрім цього, незайвою буде інформація про друзів (їх імена), номер школи та класу, де навчається дитина, важливі речі та події в її житті (день народження, улюблені свята, наявність домашніх улюбленців тощо).

Зібрана «історія» дитини не повинна впливати на об'єктивність.

Обміркуйте альтернативні гіпотези, бо можливо:

- а) насильство відбулось, як описано;
- б) насильство було, але не так, як описано;
- в) розповідь дитини вами неправильно інтерпретується (наприклад, дитина проявляє велику обізнаність про будову тіла представників протилежної статі, оскільки живе в сім'ї нудистів, за традиціями якої ходити оголеним цілком природно);
- г) насильства не було взагалі.

Перш ніж допитати дитину, важливо допитати дорослого, якому відомо про випадок насильства.

Від нього важливо отримати такі дані:

1. Яким чином випадок насильства став відомим?
2. Який зв'язок має дитина з насильником?
3. Як дитина називає інтимні частини тіла?
4. Чи готували дитину до інтерв'ю?

Етап II

Розмова з дитиною складається із чотирьох фаз, які разом не повинні бути довгими за 1 годину:

Фаза 1. Побудова взаєморозуміння – 10 хвилин. Завдання, які ставляться під час цієї фази:

1. Встановити з дитиною контакт.

Для цього можете навести з дитиною розмову на нейтральну тему (наприклад, „коли був твій день народження?“, „хто був запрошений?“, „де ви святкували?“). Оцініть, наскільки легко дитина йде на контакт, може і хоче спілкуватися на нейтральні теми.

2. Пояснити дитині мету та причини проведення допиту.

3. Домовитися з дитиною про умови проведення допиту, роз'яснити їй її права, домовитися про перерви.

На цьому етапі важливо показати дитині, що ви надасте їй необхідну підтримку. Ні в якому разі не можна залякувати дитину. Поясніть дитині, що вона може корегувати інтерв'юера, якщо інтерв'юер неправильно її зрозумів або припустився помилки. Поясніть, що ви не були там, де відбувалися події, і тому будете ставити багато різних запитань. Також поясніть, що можливо будете ставити ті самі запитання (можете, наприклад, сказати, що «маєте погану пам'ять, бо старі за віком»). Насправді, однакові або подібні питання дають можливість з'ясувати, чи дитина не вигадує, але намагайтесь ставити запитання у варіаціях, а не постійно одне й те ж саме.

Поясніть також дитині, що вона не в школі, тобто не повинна заробляти «оцінки».

Фаза 2. Уведення в завдання – 10 хвилин. Починайте з вільних описових відкритих запитань: „Чи можеш сказати мені, чому ти сьогодні тут? Як ти гадаєш?“ Якщо дитина відповість, переходьте до наступної фази. Якщо ні, то необхідно використовувати цілеспрямовані сфокусовані запитання: „Я розмовляю з дітьми, які мають проблеми. Чи ти мав/мала проблему?“ Якщо дитина не говорить знову, то використовувати прямі питання. Використовуйте малюнки ляльок (дівчинку та хлопчика) або ляльки (для дітей до 7 років) і дізнайтесь, чи дитина розрізняє частини тіла і функції цих частин („Де є очі? Для чого вони? Що можна робити очима?“) та інше. Чи дитина знає торкання (гарні та не гарні), чи це траплялось з нею? Чи є різниця між притисканням, лоскотанням та відчуттями болю? Чи бачив/ла або відчував/ла геніталії інших (такого ж віку або старших). Після того як ви з'ясували, як дитина називає частини тіла та наскільки розуміє їх призначення, можете переходити до наступної фази.

Фаза 3. Розмова про випадок насильства – 20 – 30 хвилин.

Можете ставити відкриті запитання. Якщо дитина почала говорити, то стимулюйте вільне згадування, запитуйте про специфічний «епізод пам'яті», який вас цікавить. Формулюйте ваші питання від загальних до специфічних, відповідно:

- хто?
- де? (але знайте, маленькі діти погано орієнтуються в просторі);
- коли? (проте пам'ятайте, що маленькі діти можуть мати погане розуміння про час. Для них можуть виявитися складними визначення місяця, дня, періоду, коли з ними сталося насильство);
- що? (трапилось, але також бачив/ла, чув/ла, відчував/ла).

Повторіть/проконтролюйте запитання, щоб перевірити припущення: „Ти казав, це трапилось в кухні? У спальні?” Це дасть можливість перевірити, наскільки правдивими є свідчення дитини.

ТИПОВІ ЗАПИТАННЯ ПІД ЧАС ДОПИТУ:

- Чи знаєш, чому ти прийшла/ов зустрітися зі мною?
- Хто тобою опікується? З ким ти спілкуєшся?
- Розкажи про свою сім'ю.
- Що це (показуючи на ляльку)?
- Ти коли-небудь бачив це (частини тіла ляльки) в інших людей?
- Ти говорив/ла мамі (тітці, бабусі тощо) про те, що з тобою трапилось?
- Ти говорив, що батько/вітчим/мама/дядько торкався/лася тебе?
- В яких місцях він/вона тебе торкався/лася?
- Він/вона зробив/ла щось погане?
- Де це трапилось?

НЕ ВАРТО ставити запитання „чому” («Чому він торкався тебе?» або «Чому він вибрав тебе?»). Дитина (і не тільки дитина) на такі запитання не зможе дати відповідь.

Фаза 4. Завершення роботи з дитиною – 10 хвилин. Ви провели допит дитини і можете прощатись з нею. Проте перед тим, як завершити допит:

- Впевніться, що дитина подолала стрес.
- Зробіть перерву – пограйте в гру, що не пов'язана з темою.
- Поверніться до нейтральної теми.
- Подякуйте дитині за її участь у розмові. Дякуйте саме за участь, а не за те, що вона/він розповіла/ів.

• Якщо запис відбувався на відео, то поясніть дитині, що це відео не буде ніколи показано іншим людям, які не займаються даною проблемою. Особливо це стосується жертв дитячої порнографії, які вже бояться відеокамер.

- Запитайте дитину, чи в неї нема до вас питань. Це допоможе дитині відчувати завершеність вашої розмови і дасть можливість спитати про ті речі, які її/його, можливо, турбують.

- Порадьтеся з членами команди, якщо у вас виникли якісь запитання чи проблеми стосовно роботи з дитиною.

- Відчуття безпорадності або почутої розповіді часто є важкими. Поговоріть з членами команди, щоб зняти з себе негативні емоції.

Етап III

Розмова з сім'єю. Цей етап є важливим у тих випадках, коли дитина постраждала від насильства поза межами сім'ї або ж з боку одного з членів сім'ї, проте інші знаходяться поза підозрою. У цій ситуації дитина після опитування повернеться додому. Перед цим важливо провести розмову з членами сім'ї.

Члени сім'ї, особливо батьки, як правило, дуже важко переживають ситуацію, що склалася. Прояви їх емоцій, з якими вони часто не в змозі розібратися самотійно, можуть ще більше зашкодити дитині, яка намагається справитися з ситуацією. Тому важливо, поділитися відповідною інформацією (тією, що ви можете розголосити) з членами сім'ї. По можливості, проінформуйте їх про те, що робитиметься далі. Якщо потрібно, направте їх з дитиною до відповідних медичних та психологічних служб.

Методика допиту дітей різного віку

Практиці розслідування злочинів відомо чимало прикладів, коли діти віком 3 – 5 років повідомляли на допиті дані, які сприяли встановленню об'єктивної істини у справі. Водночас дітей рекомендується допитувати лише в разі крайньої потреби, позаяк допит може негативно вплинути на їх психіку.

Під час допиту дітей дошкільного віку необхідно використовувати цілеспрямовані психолого-педагогічні прийоми, засновані на знаннях їхніх індивідуально-психологічних особливостей, основних показників фізичного, психічного та інтелектуального розвитку та на вмінні знаходити ефективні методи й алгоритми проведення допиту. Слідчим дуже важко проводити допит дітей дошкільного віку, тому що вони не знають психологічних та психофізичних особливостей дітей, не володіють методикою проведення їх допиту. У статті 226 « Особливості допиту малолітньої та не повнолітньої особи» чинного Кримінально-процесуального кодексу України зазначається, що «... допит неповнолітнього свідка віком до чотирнадцяти років в присутності педагога, а при необхідності – лікаря, батьків чи інших законних представників неповнолітнього. Свідкові, який не досяг шістнадцятирічного віку,

роз'яснюється його обов'язок говорити тільки правду, але про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань та за завідомо неправдиві показання він не попереджається...». Отже в чинному КПК не вказується, з якого віку можна проводити допит дитини, що стала свідком або жертвою злочину.

Характеристика вікових психологічних особливостей дітей

Практиці розслідування злочинів відомо чимало прикладів, коли діти віком 3 – 5 років повідомляли на допиті дані, які сприяли встановленню об'єктивної істини у справі. Водночас дітей рекомендується допитувати лише в разі крайньої потреби, позаяк допит може негативно вплинути на їх психіку.

Основні вікові психологічні характеристики дітей дошкільного віку

Дворічна дитина мимоволі запам'ятовує те, що життєво значуще, емоційне, яскраве. Вона легше сприймає образний матеріал, ніж словесний; орієнтується в найближчому просторовому оточенні, розрізняє напрями «вперед» і «назад», «догори» і «донизу», помічає зміни в розташуванні предметів, однак їй ще важко розрізняти значення слів «сьогодні», «завтра», «вчора». Її словниковий запас сягає в середньому 300 слів. Дитина може давати прості відповіді на прості запитання. Тому для полегшення дачі показань дитиною під час допиту слід використовувати іграшки-образи (наприклад: «Покажи на ляльці, де було боляче тобі», «Покажи на ляльці, куди дядя вдарив маму»). Чіткий та зрозумілий набір конкретних запитань сприятиме відновленню в пам'яті дитини того, що вона бачила, переживала. Тривалість допиту дітей дворічного віку не повинна перевищувати 5 – 10 хвилин. На кінець третього року життя в дитини бурхливо розвивається активна мова, її словниковий запас зростає до 1500 слів. Обсяг уваги ще дуже вузький. Дитина легко відволікається новими чи більш яскравими об'єктами. Упізнання стає все більш диференційованим. Діти трьох років можуть давати лише нескладні відповіді на зрозумілі їм запитання. Часто при допиті залишаються незрозумілими деякі слова малюка, однак, емоційний стан сказаного добре діагностується. Трирічному малюку слід ставити конкретні питання: «де», «хто», «куди», «що», «який», «яка», «кого». Стійкість уваги трирічної дитини в ігровій діяльності триває 25 – 27 хвилин, тому допит можна проводити протягом 10 – 15 хвилин. У дітей трьох – п'яти років розвинута наочно-образна і рухова пам'ять. Вони можуть відтворити в середньому не більше 4 предметів (їх відображень) з 10 – 15 та

два слова з 10.

У дітей цієї вікової категорії швидко поповнюється активний словник – від 1500 до 2000 слів, вони можуть уже розмовляти багатослівними складними реченнями. Тому починати допит слід з питань «де?», «хто?», «куди?», «що?», «який?», «яка?», «кого?» та переходити до запитань, що вимагають логічного узагальнення («хто говорив?», «що говорив?», «як говорив?», «як впізнати?», «на що схоже?» та ін.). Стійкість уваги в ігровій діяльності у п'ятирічної дитини зростає до 50 хв. Діти можуть безперервно гратися, однак в інших видах діяльності дитина ще не здатна довго зосереджувати увагу. Тому допит можна проводити протягом 15 – 20 хвилин. У дошкільників від п'яти до шести-семи років набувають значення процеси мислення: упізнаючи предмети, дитина порівнює їх, використовуючи свої знання, хоча при цьому нерідко ще не вміє відділити те, що бачить, від того, що знає про предмет Розвивається наочно-дійове мислення, потім образно-мовне. За допомогою мовлення діти починають мислено оперувати об'єктами, зіставляти їх, розкривати їх властивості й відношення, виражати цей процес і його результати в судженнях, міркуваннях. Словниковий запас старшого дошкільника досягає 3500-4000 слів, деякі діти вміють читати прості тексти, писати літери, навіть нескладні слова; вони здатні досить зв'язно викладати власні думки, установлювати причинно-наслідкові та інші зв'язки. Проведення допиту цієї категорії неповнолітніх обов'язково вимагає врахування їхніх вікових особливостей та копіткої попередньої підготовки слідчого. Ретельно слід підбирати й місце проведення допиту. Офіційна обстановка може підкреслити важливість і відповідальність допиту у «зеленій кімнаті»;

- у кабінеті слідчого;
- у школі (інтернаті);
- у медичній установі (якщо підліток соромливий, замкнутий невпевнений у собі, однак він має досвід спілкування з медичними працівниками й звик до того, що на їхні запитання потрібно відповідати);
- на місці розслідуваної події (коли підліток має погану зорову пам'ять, недостатньо володіє мовою для опису складної ситуації, розташування об'єктів у просторі, їх переміщення тощо). Серед основних правомірних методів та прийомів психологічного впливу при допиті підлітка слід виділити такі:
 - переконання;
 - примушення;
 - навіювання (вселяння, сугестія);
 - постановка і варіювання розумових задач;
 - прикладу;

- приховування інформації;
- маніпуляції;
- цільовий обмін інформацією (взаємний обмін даними, при цьому потрібно дати мінімум, а одержати максимум, причому розкривати бажано лише ті факти, які не завдадуть потенційної шкоди слідству) тощо.

I. Отже, *метод «переконання»*. Під переконанням розуміється, з одного боку – різнобічний вплив на особистість підлітка з метою формування в нього одних якостей і коректування інших, а з іншого боку – спонування до визначеної діяльності. Основними компонентами переконання є:

- інформування (розповідь),
- роз'яснення,
- доказ,
- скасування,
- бесіда.

У спонуванні підлітка до діяльності важлива роль відводиться інформуванню. Розповідаючи щось підлітку, можна обрати індуктивний шлях, тобто розглядати послідовно факти, явища, події і потім робити узагальнення; можна обрати дедуктивний шлях, тобто спочатку висловити загальні положення і потім наводити факти для їх підтвердження. Аналізуючи «роз'яснення» як один з компонентів переконання, можна виділити найбільш типові його види:

- схематичне;
- доказове;
- розмірковуюче;
- проблемне.

«Схематичне роз'яснення» доречне, при інструктуванні, коли підліток повинен засвоїти та запам'ятати почуте. Таке роз'яснення ведеться чіткою, зрозумілою мовою, короткими фразами. «Доказове роз'яснення» – це виклад фактів, що з логічною послідовністю приводить до відповідних висновків. «Розмірковуюче роз'яснення» полягає в тому, що слідчий ставить різні запитання, змушуючи підлітка задумуватися над ними, а сам шляхом ряду певних психологічних міркувань приводить його до необхідного висновку. «Проблемне роз'яснення» відрізняється від попередніх тим, що сам слідчий відповіді на поставлені питання не дає. До відповідей приходять підліток, але матеріал для роз'яснення подається йому таким чином, що наштовхує на висновок, потрібний слідчому. Тут варто враховувати й елементи доказу, що будуються за законами логіки і свідчать про те, що доказ буде ефективним, якщо спиратимеся на факти, правильні за своєю суттю, чи такі, що сприймаються підлітком як правильні. Доказ буде тим переконливішим,

чим ретельніше слідчий добере аргументи. До них належать:

- достовірні факти;
- визначення основних понять конкретної області знання;
- положення, істинність яких була доведена раніше.

Найбільш важливими для практичної діяльності слідчих є факти. Люди звикли спиратися на факти. Факти створюють у них відповідну налаштованість на сприйняття дійсності, формуючи установку. Скасування має ту ж природу, що й доказ. Доводячи підлітку одну ідею, слідчий тим самим скасовує іншу. У психологічному ж плані тут мається певна різниця. Вона пов'язана з тим, що скасування має справу з критикою усталених поглядів підлітка, з руйнуванням старих і формуванням нових установок. Звідси в процесі скасування потрібно поряд з логічними прийомами використовувати й психологічні. Успішність скасування багато в чому пов'язана з тактикою співбесіди. Процес переконання завжди повинен допомагати людині розібратися у сформованих обставинах, допомагати прийняти правильне рішення, виявити допущені помилки, усвідомити свою провину. Переконання повинне допомагати формувати мету, лінію поведінки на майбутнє. Для того щоб метод переконання дав необхідні результати, треба пробудити уявну діяльність у підлітка, направити так, щоб підвести підлітка до певних висновків (наприклад, до переконання давати правдиві свідчення або показання). Для активізації і спрямованості переконуючої розумової діяльності можуть бути використані різні засоби. Так, може проводитися цілеспрямований розгляд певної події, даватися оцінка поведінки підлітка в минулому й у сьогоденні, оцінка залежності спонукальних причин для здійснення злочинних дій і т.д. Важливе значення для цього має інформація про те, як можуть поставитися до його вчинків особи, яких він любить. У процесі переконання припускається і використання стимулювання. Це може виражатися в словесному схваленні, підтримці думок того, кого переконують, його дій. Переконання у всіх випадках є процесом, що завжди включає такі основні елементи:

- викладення певних аргументів;
- передання інформації, що підтверджує правильність наведених аргументів;
- вислуховування сумнівів, заперечень підлітка;
- викладення нових доводів з урахуванням заперечень;
- повторення окремих доводів і елементів переданої інформації з метою більш повного впливу на хід розумових процесів підлітка. При здійсненні переконання варто враховувати всі позитивні риси, здібності підлітка, відповідним чином акцентувати на них увагу, використовуючи також і протиставлення їх особливостям, установкам інших суб'єктів.

Дуже важливо виявити пункти коливань, сумнівів підлітків. У зв'язку з цим у процесі застосування методу переконання варто уважно вивчати особистість підлітка, спостерігати за його реакціями, змінами в поведінці, міміці, жестах і т.д. Безумовно, процес переконання припускає обов'язкове з'ясування аргументів і заперечень з боку підлітка. Якщо виникають сумніви чи висловлюється заперечення в процесі переконання, необхідно з'ясувати причину і з її врахуванням відновити процес переконання новими аргументами. Різновидом методу переконання є повне словесне відтворення подій, що мали місце, (заснованих на окремих фактах і уяві) з метою переконання в тому, що відома вся сукупність фактів, для того щоб вчасно перевірити свої припущення. Подібний прийом допустимий тільки в тому разі, якщо є достатня можливість правдиво відтворити визначену подію. Це досягається ретельним збором, вивченням окремих фактів, винятково ретельним продумуванням, логічним осмисленням усієї сукупності фактів і відносин. Цей прийом має на меті:

- збуджувати асоціативні зв'язки у підлітка;
- переконувати його в наявності всієї сукупності фактів, у їх повній доведеності;
- збуджувати визначений емоційний стан, що полегшує процес сприйняття доводів;
- висловлювати репліки (навіть спростування окремих фактів), що підтверджують правильність загальної відтвореної картини події;

Обов'язковою умовою застосування методів переконання є встановлення психологічного контакту, що, як правило, характеризується позитивним ставленням до переконуючого, бажанням сприймати його доводи, наявністю дійсно повного сприйняття і розуміння переданої ним інформації.

Слід зазначити, що переконання обов'язково повинно:

- відповідати рівню розвитку підлітка;
- будуватися з урахуванням вікових, освітніх, професійних та інших індивідуальних психологічних особливостей підлітка;
- бути послідовним, логічним, доказовим;
- збуджувати психічну активність підлітка;
- містити як узагальнені положення, висновки, так і конкретні факти, приклади;
- містити аналіз відомих фактів;
- слідчий сам повинен щиро вірити в те, у чому він переконує;
- враховувати можливості й особливості самого підлітка.

Застосовувати метод переконання при впливі на конкретного підлітка слід по-різному, суто індивідуально.

II. *Метод “примушення”*. Відомо, що не завжди можна досягти успіху, впливаючи на людину переконанням. Нерідко доводиться вдаватися і до методу примушення. Але коли метод примушення ізольований від переконання, то в багатьох випадках це призводить до поразки. Важливо, щоб підліток певною мірою усвідомив неминучість застосованих до нього примусових заходів. А це досягається, як правило, у тому разі, якщо примушенню передують переконання. Це методологічне положення повинне стати передумовою й основою вибору примушення як методу впливу на підлітка. За своєю природою примушення підрозділяється на фізичне і психологічне. Психологічне примушення виступає як спонукання підлітка до певної діяльності всупереч його бажанням. Сам факт примушення присутній і при переконанні. Однак після проведення роз’яснювальної роботи він свідомо, без емоційного тиску з боку слідчого виконує запропоноване. У процесі психологічного примушення підліток виконує розпорядження в стані сильного внутрішнього протесту. І лише зовнішні обставини змушують його підкоритися. Найважливішою умовою застосування методу примушення є зовнішня передумова. Якщо такої передумови немає, примушення стає безглуздом. У слідчій практиці такою передумовою для примушення виступає почуття страху, яке в його примітивній формі пов’язане з безумовним оборонним рефлексом і найбільш елементарно виявляється в механізмах інстинкту самозбереження. Соціальна природа страху дуже складна й достатньою мірою ще не вивчена. Однак давно відомо, що страх викликається і підсилюється, коли людина усвідомлює, а іноді і гостро переживає свою слабкість. Слідчий повинен знати цю закономірність і чітко уявляти, що на сильну людину страх мало впливає. Для хисткого підлітка страх виступає найсильнішим попередженням. А це значить, що примушення пов’язане не тільки із зовнішніми факторами, а й, безумовно з внутрішніми, психологічними. Як правило, страх виникає головним чином унаслідок словесного впливу. Тому, оцінюючи можливість застосування примушення до підлітка, потрібно подумки стати на його точку зору і зробити висновки про те, чи виникає почуття страху у підлітка, скажімо, після пред’явлення йому компрометуючих матеріалів. Якщо підліток, осмисливши обстановку, оцінить її для себе як небезпечну, то буде в тій чи іншій мірі охоплений страхом. Застосування примушення тут виправдане і, можна сказати, навіть підготовлене. Якщо ж він не бачить в цій ситуації небезпеки і страх не виникає, то прийом примушення буде безрезультатним. Для виникнення в підлітка почуття страху треба, щоб ситуація усвідомлювалася й оцінювалася ним як небезпечна. Тоді він буде шукати вихід з цієї ситуації й тоді примушення спрацює в необхідному для слідчого напрямку.

III. Метод «постановки і варіювання розумових задач»

Інформаційний вплив може мати місце у вигляді постановки питання – розумової задачі. Це метод постановки і варіювання розумових задач. Основна його суть зводиться до постановки задач з метою розвитку, спрямування розумових процесів підлітка. Інформаційний вплив визначається:

- прийомами постановки задачі (питання);
- спрямованістю розумових процесів у результаті постановки задачі (питання);
- наданням допомоги та розв'язанням поставленої розумової задачі. Постановка розумової задачі в процесі спілкування здійснюється за допомогою запитань. Тому для досягнення мети методу необхідно ретельно вивчити особливості, види запитань, можливі варіанти поведінки при їх постановці. Усвідомлення конфліктності у спілкуванні підсилює рефлексивну діяльність, а разом з тим і значимість кожного питання. Постановкою питання передбачається вже певне знання тієї інформації, яка очікується. Це підсилює вплив самого питання, істотно активізує розумову діяльність підлітка, до якого це питання звернене. Потрібно не тільки ставити питання, але і виразити в ньому своє ставлення до визначених фактів. Для цього використовуються:

- різні питальні частки;
- види мовної інтонації;
- поєднання питання з мімічними можливостями.

Питальні частки («невже», «хіба»...) можуть виражати сумнів чи недовіру, навіть переконання в зворотному тому, що покладено в питанні. За допомогою цього методу реалізується і процес згадування за асоціацією. Шляхом постановки серії запитань про розвиток певної події досягають істотного пожвавлення тимчасових зв'язків і відновлення в пам'яті фактів, подій, що розвиваються паралельно до події, стосовно якої ставилися запитання – розумові задачі на згадування. В умовах складної розумової роботи у разі вмілої постановки питань, їх варіювання, несподіваної постановки запитань, супроводження головного запитання серією дрібних, незначних настає момент, коли підліток не встигає проконтролювати стосунок питання до моделі дійсної події, повідомляє факти, що стосуються саме цієї події, а не чогось вигаданого. Винна особа під домінантною напругою очікування викриття часто сприймає в запитанні таке інформаційне навантаження, що робить висновок про необхідність визнати свою провину, хоча з поставленого запитання це прямо і не випливало.

IV. Метод «прикладу». Суть цього методу полягає в тому, що в процесі слідчої діяльності відтворюються дії, прийоми, манери, поведі-

нка в спілкуванні. Здавалося б, метод прикладу є чисто педагогічним способом впливу на інших людей. Але в основі цього методу лежить психологічний феномен – наслідування. Схильність підлітків до наслідування не можна вважати сліпим, механічним копіюванням дій і вчинків інших людей (наслідування часто має неусвідомлений характер).

V. *Метод “приховування інформації”*. Цей метод переслідує інші цілі психологічного впливу на підлітка. У цьому разі слідчий, володіючи даними, які викривають правопорушника, потерпілого чи свідка в брехні чи приховуванні, не використовує їх до певного моменту. Тим самим у зазначених осіб може виникнути ілюзія про те, що слідчий не проінформований про суть і деталі справи. На цій основі у них виникає оманливе уявлення про переслідувану слідчим мету і про своє становище, що породжує, у свою чергу, переоцінку своїх можливостей, а також необережність у висловлюваннях і поведінці. Як результат – підліток відкривається, стає уразливим для передачі в потрібний момент слідчому раніше приховуваної інформації.

VI. *Метод «маніпуляції»*. Маніпуляція – є психологічним методом впливу на підлітка, метою якого є «заманювання» його у «вербальну пастку».

Серед прийомів маніпулювання слід виділити:

- «удар в акцептор дії» – при підготовці будь-якої дії всі люди складають план, тобто модель власної поведінки. Розгадавши цю модель, можна обеззброїти підлітка, коли він цього не чекає, і йому бракуватиме часу для створення нової моделі;
- «гра в дурня» – якщо поки що немає плану дії і відсутня достатня інформація, тоді можна зіграти в таку гру, потягнути час, зібрати сили. Гра полягає ось у чому: слідчий робить вигляд ніби приймає умови підлітка, а в цей час збирає необхідну інформацію для прийняти рішення;
- «тримання паузи» – не давати підлітку інформації для міркування (тримати його в стані невизначеності) – навіть у дуже сильного супротивника нестача інформації може стати джерелом стресу;
- «пастка для свідомості» – поставити підлітка в умови невизначеності, коли йому упродовж короткого часу необхідно прийняти рішення за недостатньої і суперечливої інформації.
- «вивудження в темну» (добування інформації в ході спритно проведеного допиту);
- «між іншим» (заохочення стану природної або інспірованої балакучості);
- «гра на непрямих» (реакція підлітка на спеціально підготовлені запитання);
- «блеф» (створення враження, що слідчий знає більше, ніж на-

справді, внаслідок чого підліток не бачить подальшої необхідності щось приховувати);

- «паралель» (порушення теми, явно здатної викликати в підлітка якісь асоціації з тим, що цікавить слідчого);
- «консультація» (прохання про сприяння слідству після приведення підлітка в стан благодушності й дружелюбності);
- «професійна розмова» (видача слідчої інформації, що не завдає потенційної шкоди, через сприйняття підлітка як «колеги»);
- «гра на емоціях» (гра на чуттєвій сфері підлітка з метою спонукання до видачі інформації «здуру», «зопалу» або «на зло» кому-небудь);

Зазначені вище методи й прийоми психологічного впливу дуже ефективні, здатні здійснити сильну корекцію особистісних рис та поведінки особи підлітка. Звичайно, вони не вичерпують усього розмаїття способів психологічного впливу, але дають досить повне про нього уявлення. Їх цінність полягає в тому, що вони застосовуються в процесі звичайної, природної бесіди. Якщо вони майстерно «вмонтовані» в тканину поведінки слідчого, то залишаються непоміченими і сприяють успішному досягненню поставленої мети.

Допит дитини дошкільного віку умовно можна поділити на такі етапи:

1. *Вільна бесіда.* Слідчий може разом з дитиною роздивитися картинку, іграшку, кімнату тощо. Він може поставити дитині такі запитання: «Як тебе звати?», «У тебе є брат (сестра)?», «Як його (її) звати?», «Як звати твою маму?», «У яку гру ти сьогодні грав?», «З ким грав у гру?», «З якими іграшками ти любиш гратися?», «Покажи, де твої іграшки ночують?» тощо. Під час цього етапу слідчий вивчає індивідуально-психологічні особливості дитини. На цьому етапі відбувається адаптація дитини до слідчого та навпаки – слідчого до неї.

2. *Встановлення психологічного контакту з дошкільником.* Слідчий всіляко заохочує дитину за її розповідь про себе та рідних, підкріплює самооцінку малюка та впевненість у собі. На цьому етапі слідчим вивчаються ритм, темп, невербальні засоби спілкування дитини та визначаються найбільш дієві психолого-педагогічні прийоми допиту дошкільника. Слідчий демонструє дитині іграшки-образи, підготовлені для використання в процесі допиту, та з'ясовує, чи розуміє вона вікові та статеві відмінності ляльок. Якщо дитина не йде на контакт, то можна розпочати будувати якусь споруду з конструктора й прикинутись, що виникли певні труднощі в будівництві, однак при цьому не можна примусово залучати дитину «на допомогу». Треба, щоб дитина сама захоті-

ла допомогти. Якщо дитина зовсім не йде на контакт, слід їй дати час для адаптації та звикання. Дитина повинна відчувати, що їй нічого не загрожує. Тільки терпіння та педагогічна майстерність забезпечують успіх. Ці два етапи можуть бути пролонгованими. Щоб дитина звикла до слідчого та можна було з нею встановити контакт, йому треба прийти на зустріч з дитиною від трьох до п'яти разів. Однак, слід пам'ятати, що чим менша дитина, тим скоріше вона забуває те, що бачила. Тому в таких випадках можна використовувати для допиту дитини когось із знайомих їй осіб.

3. *Активізація емоційної сфери.* Після того як контакт з дитиною встановлено і вона звикла до слідчого, він оживляє в пам'яті дитини цілісний образ, явище, активізує її емоційну сферу за допомогою згадування, з розгляду малюнка, іграшки, предмета, що мають пряме відношення до злочинної події. Наочний матеріал повинен відповідати змісту допиту. Стимулом до активного пригадування може служити пропозиція дитині намалювати те, що вона спостерігала.

4. *Основна частина допиту.* У цій частині допиту дошкільнику послідовно ставляться запитання, які спрямовують його активність. Залежно від змісту допиту в ньому, в різних поєднаннях, використовуються такі прийоми, як запитання, пояснення, показ наочного матеріалу. Дошкільникові роз'яснюється його обов'язок говорити тільки правду.

Спочатку слідчий повинен ставити прості питання (що? хто? який? куди? та ін.) для відновлення в пам'яті дитини того, що вона бачила та переживала. Друга група запитань вимагає від дитини деяких логічних узагальнень, умовиводів, встановлення причинних зв'язків, розкриття змісту баченого чи пережитого (для чого? чому? навіщо? чим схожі? як узнати?, хто говорив?, що говорив?, як говорив? та ін.). Запитання треба формулювати чітко, конкретно, коротко: «Яку машину ти бачив?», «Якого кольору машина?» Неконкретні запитання часто призводять до неправильних, поверхових відповідей. У самому запитанні не повинно бути незрозумілих дитині слів. У кожному запитанні повинна бути лише одна думка. Слід також ставити такі запитання, які викликали б у дітей різніобрази – зорові, слухові тощо. Наприклад: «Що ти чув, коли був на набережній?» Слухові сприймання допомагають дитині точніше описати все, що характеризує явище, предмет. Крім основних запитань слідчий повинен використовувати і допоміжні. Наприклад: «А що ще ти бачив цікавого? Яка річка? Як вона називається?» Відповіді дитини при допиті можуть бути розгорнутими і короткими. Вимагати на кожне запитання розгорнутої відповіді не слід, інакше допит втратить свою невимушеність, стане нецікавим для дитини. У процесі допиту дитина повинна висловлювати своє ставлення до предметів і явищ, ділитися по-

чуттями, переживаннями. Слід пам'ятати, що допит повинен проходити вільно, ненапружено, у звичайних, невимушених умовах. Слідчий повинен стежити за ходом допиту, спрямовувати його, не давати відхилитися від теми, вести бесіду жваво, емоційно.

5. *Уточнення показань дитини.* Для уточнення показань слід використовувати наочний матеріал: картину, іграшку, модель, предмет у натурі. Наочний матеріал викликає зацікавленість, мовну активність. Висловлювання дитини в таких випадках безпосередньо спираються на відчуття і сприймання. Слідчий зіставляє отриману від дитини інформацію з наявною і в запитально-відповідній формі намагається усунути суперечності, неточності, неясності і т. п.

6. *Складання протоколу.* Слідчий переглядає відеозапис та записує в протокол отриману під час допиту інформацію (при цьому зберігаються лексичні особливості мови неповнолітнього).

4. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТТЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТРЕНІНГОВОГО ЦЕНТРУ «ЗЕЛЕНА КІМНАТА» НА БАЗІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Тренінг – це метод активного навчання, результатом якого є доведення до автоматизму умінь та навичок, застосовуваних у практичній діяльності під час виконання службових обов’язків. Тренінг відрізняється від класичної методики викладання у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання тим, що орієнтований на вироблення у слухачів практичних умінь та навичок у конкретній вузькій сфері.

Проведення тренінгу на базі центру «Зелена кімната» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ є комплексним заняттям, до якого залучаються представники кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності, кафедри адміністративно-процесуального права та психологи.

Алгоритм проведення заняття:

1. Вступне слово ведучого (представника кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності). Привітання, оголошення теми та мети заняття, представництво запрошених колег з інших кафедр.

2. Оголошення сценарію (типові сценарії викладені у наступному розділі методичних рекомендацій).

3. Розподіл ролей між слухачами (інспектор ювенальної превенції, слідчий, психолог, дитина, інші зацікавлені особи).

4. Консультація профільних кафедр з курсантами – учасниками гри.

5. Програвання ситуації опитування дитини за методикою «Зелена кімната», фіксація події на відео, онлайн-трансляція відео до аудиторії, в якій перебувають інші курсанти, не задіяні у грі.

6. Обговорення дій курсантів, які були в ролі інспектора ювенальної превенції, слідчого, психолога, з курсантами, які спостерігали за опитуванням по відео. Коментування представниками профільних кафедр дій курсантів. Акцентування уваги на позитивних моментах та помилках, які вони допустили. Вироблення правильного алгоритму дій в даній ситуації.

7. Підведення підсумків заняття.

5. ТИПОВІ СЦЕНАРІЇ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТТЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТРЕНІНГОВОГО ЦЕНТРУ «ЗЕЛЕНА КІМНАТА» НА БАЗІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Сценарій № 1

Дитина – жертва домашнього насильства

Дільничний та ювенальний інспектори поліції прибули на сімейну сварку. Після врегулювання конфлікту між подружжям до поліцейського підійшла 12-річна дівчинка і попросила поспілкуватися наодинці без присутності батьків. Дитина повідомила, що вітчим застосовує до неї не лише фізичне насилля, а й сексуальне і вона боїться лишатися вдома. Почувши це, батьки почали сміятись та говорити, що дівчина все вигадує і її словам не треба вірити, бо це дитина.

Завдання:

1. Які дії ювенального інспектора?
2. Чи може ювенальний інспектор спілкуватися з дівчинкою, без присутності батьків? Якщо так, де і як він має це зробити?
3. Чи має право ювенальний поліцейський забрати дитину, якщо батьки проти цього?

Сценарій № 2

Дитина – жертва сексуального насильства

Близько 23.00 на лінію «102» поступив дзвінок, в якому батьки неповнолітньої дівчини повідомили, що їх донька стала жертвою зґвалтування. О 22.00 дівчина Марина, 15 років, поверталася додому після дискотеки, підійшовши до під'їзду, відчула удар по голові. Коли опритомніла, статевий акт вже відбувався. Після події в істеричі дівчина піднялася до дому і повідомила батькам, про те, що сталося. На місце події виїхала слідчо оперативна група.

Завдання:

1. Які дії ювенального інспектора?
2. Чи може слідчий або ювенальний інспектор опитувати дівчину вдома? Якщо ні, то де і як вони мають це зробити?
3. Чи має значення стать особи, яка проводить опитування?
4. Хто має бути присутній під час допиту?

Сценарій № 3

Дитина – свідок злочину

Приїхавши на повідомлення про вчинення подвійного вбивства, слідчо-оперативна група знайшла у шафі дитину померлих – 7-річного Богдана, якого мати сховала у шафі, коли почався злочин. Богдан – єдиний свідок події, перебуває у стресовому стані та відмовляється говорити.

Завдання:

1. Які дії ювенального інспектора?
2. Як має вести себе ювенальний інспектор з дитиною?
3. Яких заходів профілактики треба вжити?
4. Які спеціалісти мають бути залучені до опитування дитини?
5. В якій обстановці та застосовуючи які прийоми слід опитувати дитину?

Сценарій № 4

Дитина – жертва булінгу

Учень восьмого класу Іван подзвонив на гарячу лінію довіри та повідомив про те, що його однокласника Тараса постійно ображають та принижують старшокласники Семен, Олексій та Дмитро, застосовуючи фізичну силу, про що Іван неодноразово повідомляв класному керівникові, але знущання продовжуються. Тарас має пригнічений настрій та думає про самогубство.

Завдання:

1. Які дії ювенального інспектора?
2. Які заходи профілактики необхідно вжити?
3. Чи підлягають старшокласники поставленню на облік в такій ситуації?
4. Яку відповідальність можуть понести правопорушники?
5. Чи необхідно залучати до вирішення конфлікту батьків та (або) директора школи?

Сценарій № 5

Дитина – суб'єкт злочину

Патрульні поліцейські затримали на місці вчинення злочину (грабіж сумочки у громадянки Іванової) неповнолітнього Андрія, 13 років. Про це було повідомлено ювенального інспектора. Затриманий поводиться зухвало, виражається нецензурними словами, під час затримання намагався втекти.

Завдання:

1. Які дії ювенального інспектора?

2. Як має вести себе ювенальний інспектор дитиною?
3. Яку відповідальність буде нести дитина?
4. Які заходи профілактики необхідно вжити?
5. Чи підлягає дитина поставленню на облік в такій ситуації?

Сценарій 6

Безпритульна дитина

Громадяни знайшли на вулиці неохайно одягнену безпритульну дитину, хлопчик Борис, 5 років, і зателефонували до поліції.

Завдання:

1. Які дії ювенального інспектора?
2. Як має вести себе ювенальний інспектор з дитиною?
3. Які заходи профілактики треба вжити?
4. Які процесуальні документи має скласти ювенальний інспектор в такій ситуації?

Навчальне видання

**Кравченко Ірина Сергіївна
Кононець Віта Петрівна**

**ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИКИ «ЗЕЛЕНА КІМНАТА»
В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

*Методичні рекомендації
для проведення занять зі слухачами на базі
тренінгового центру «Зелена кімната» Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ*

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*

Підп. до друку 26.12.2018 р. Формат 60x84/16. Друк – трафаретний. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 3,00. Тираж – 50 прим.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018